

УДК [27-789.5(476.5) +008(450)]"17/18"

**ПОЛАЦКІЯ ЕЗУІТЫ І ІТАЛЬЯНСКАЯ КУЛЬТУРА
(КАНЕЦ ХVІІІ – ПАЧАТАК ХІХ СТАГОДДЗЯ)**

канд. філал. навук У.І. ЧАРОТА

(Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі, Мінск)

e-mail: vladimir.charota@gmail.com

Артыкул прысвечаны праблеме італьянска-беларускіх культурных сувязей. Пасля скасавання ордэна Таварыства Ісуса ў 1773 г. на беларускія землі прыбыла шмат езуітаў італьянскага паходжання. Яны выкладалі розныя вучэбныя дысцыпліны ў езуіцкіх навучальных установах Полацка, Віцебска, Магілёва, Оршы, Чачэрска. Праведзенае даследаванне дазволіла аўтару сцвярджаць, што ў Полацку навучэнцы актыўна знаёміліся са скарбамі італьянскай культуры і літаратуры: у тэатры канвікта ставіліся спектаклі на творах італьянскіх пісьменнікаў на мове арыгінала, у Полацкай езуіцкай акадэміі выкладалася італьянская мова, а на занятках чыталіся творы італьянскіх аўтараў. У Полацкай друкарні, апрача кніг рэлігійнага зместу на італьянскай мове, убачыла свет таксама выданне першых дзесяці песень паэмы «Вызвалены Іерусалім» Т. Таса ў польскамоўным перакладзе П. Каханюскага.

***Ключавыя словы:** італьянская культура, Полацкі езуіцкі калегіум, Полацкая езуіцкая акадэмія, італьянская літаратура, пераклад, Т. Таса.*

Уводзіны. Агульнавядома, што для беларусаў горад Полацк у канцы ХVІІІ – пачатку ХІХ стагоддзя быў важным культурным, адукацыйным і інтэлектуальным цэнтрам. Пры гэтым непазбежна, хоць і з рознымі акцэнтамі, адзначаецца, што ў пашырэнні асветы і культуры, а таксама ў грамадскім жыцці, істотную ролю адыграў каталіцкі манаскі ордэн Таварыства Ісуса, які з 1580 г. меў тут сваю навучальную ўстанову – Полацкі езуіцкі калегіум.

Нягледзячы на тое, што сваёй булай 1773 г. папа Клімент ХІV абвясціў пра ліквідацыю Ордэна, дзейнасць яго на беларускіх землях працягвалася да 1820 г. У 1780-х гг. у Полацк з усёй Еўропы прыбывалі езуіты, а таксама «адукаваныя асобы, якія хацелі звязаць свой лёс з таварыствам» [1, с. 11], паколькі пры калегіуме быў адкрыты навіцыят. Сярод тых, хто апынуўся ў старажытным беларускім горадзе, было нямала італьянцаў – у прыватнасці, Джузэпэ Маруці, Луіджы Паніцоні, браты Франчэска, Гаэтана, Джузэпэ і Луіджы Анджаліні, Агасціна Маньяні, Джавані Натале Маньяні, Антонія Месераці, Луіджы Руснаці, Бернардзіна Скардыяло і інш. [2, с. 126, 134]. Яны займаліся выкладчыцкай дзейнасцю не толькі ў езуіцкіх навучальных установах Полацка, але таксама Віцебска, Магілёва, Оршы, Чачэрска.

Асноўная частка. Думаецца, няма асаблівай патрэбы нагрувашчваць доказы таго, што полацкія езуіты і раней, на працягу ўсяго існавання Ордэна, падтрымлівалі даволі трывалыя і пастаянныя сувязі з Італіяй. Дастаткова згадаць, што полацкі касцёл святога Стэфана, асвячоны ў 1745 г., будаваўся па праекту італьянскага дойліды [3, с. 101], а ва ўнутраным аздабленні яго ўдзельнічалі італьянскія скульптары і мастакі [4, с. 403]. Пісьменнік і гісторык У. Арлоў сцвярджае, што ў гэтым касцёле меліся абразы «Сабор святых пакутніц» і «Святая Тройца», «маляваныя ў Вероне славытым Сальваторам Розам», а калі з'явіўся алтар (1765 г.), «цэнтральным алтарным абразом стаў яшчэ адзін твор італьянца Розы – “Пабіццё святога першапакутніка Стэфана камянямі”, або “Закаменаванне Стэфана”» [4, с. 403].

Цікавыя звесткі пра Полацкія езуіцкія школы як цэнтр культуры – у прыватнасці, тэатральнага жыцця – змяшчаюцца ў манаграфіі польскай даследчыцы Ірэны Кадульскай [5]. Разглядаючы прывітанне «як форму тэатра ўрачыстасці» езуітаў у Полацку, яна адзначае, што «ўрачыстае прывітанне рэалізоўвалася з выкарыстаннем усіх лаудацыйных форм; дзеля надання ўзнёсласці служылі шматмоўнасць прамой, од, драматычных твораў, увядзенне эмблематаў і форм алегарызацыі» [5, с. 131].

Падчас наведвання Полацка ў 1780 г. імператрыцай Кацярынай ІІ, дзякуючы якой Таварыства Ісуса працягвала сваё існаванне на паўночных беларускіх землях, 20 мая ў езуіцкім касцёле рэктар Полацкага езуіцкага калегіума Станіслаў Чарневіч сказаў у гонар прысутнай там расійскай імператрыцы прамову, як сцвярджаюць некаторыя гісторыкі, па-італьянску [4, с. 347; 5, с. 126]. Вядома, што ў гэтай паездцы расійскую імператрыцу суправаджаў яе фаварыт, граф Рыгор Аляксандравіч Пацёмкін [6, с. 56]. А напярэдадні гэтага візіту полацкая друкарня выдала прысвечаны яму зборнік вершаў [7]. Цікава, што ў гэтым зборніку змяшчаліся творы, напісаныя невядомымі аўтарамі на лацінскай, польскай, французскай, нямецкай мовах, а таксама італамоўныя: анакрэонтыка «Per la presa di Bender» («На ўзяцце Бендэр») і кантата «Il Divano» («Дыван») [7, р. 68–75]. Падобныя шматмоўныя зборнікі ананімных паэтычных твораў, прысвечаных расійскім імператарам Паўлу І (на лацінскай, італьянскай, французскай, нямецкай, польскай мовах) [8] і Аляксандру І (на лацінскай, грэчаскай, рускай, французскай, нямецкай, польскай італьянскай мовах) [9], таксама выйшлі з-пад варштата полацкай друкарні ў 1797 і 1812 гадах адпаведна. У першым былі надрукаваны верш «Egoico» («Гераічнае»), санеты «Al lieto suon delle festose voci...» і «Sì che il Tever miglior non vide Augusto...», арыета «Or da lunge, è vero, Italia...» [8, р. 45–54], у другім – толькі адзін верш «Complimento» («Камплімент») [9, р. 48].

У 1802 г., калі ўрачыста адзначаўся прыезд ў Полацк новага генерал-губернатора Беларусі Аляксандра Рымскага-Корсакава, навучэнцы езуіцкага калегіума праспявалі яму канцанету з васьмі строф «Al merito impareggiabile di Sua Eccellenza Il Signore Alessandro Rimskoi-Korsakov [...] in occasione della graziosa visita fatta a P.P. della Compagnia di Gesù nel Collegio di Polock» («Пра непараўнальныя заслугі Яго Правасхадзіцельства Пана Аляксандра Рымскага-Корсакава <...> з нагоды ласкавага візіту, нанесенага айцам Таварыства Ісуса ў Полацкім калегіуме»), напісаную, хутчэй за ўсё, Луджы Руснаці [5, s. 132]. Яму ж прыпісваюць аўтарства і такога твора: «A Sua Altezza Reale Antonietta Amalia di Coburg Duchessa di Württemberg in occasione del Suo felice arrivo a Polozco. Canzonetta cantabile» («Яе каралеўскай высокасці Антаньеце Амаліі дзі Кобург, герцагіні Вюртэмбергскай, з нагоды яе шчаслівага прыбыцця ў Полацк. Спеўная канцанета»), якая была інсцэніравана падчас яе прыезду ў 1811 г. разам з мужам – беларускім ваенным губернатарам Аляксандрам Вюртэмбергскім (Віртэмбергскім) [1, с. 130–131; 5, с. 132;]. Акрамя таго, Луджы Руснаці – выкладчык калегіума, а потым акадэміі – пісаў на лацінскай і італьянскай мовах экалогі, эпіграмы і песні для дэкламацый у «тэатры пад адкрытым небам» у фальварку Спас [5, s. 159].

Пад кіраўніцтвам езуітаў у Полацку дзейнічалі два тэатры – тэатр акадэміі і тэатр канвікта. У апошнім з названых быў іншамойны рэпертуар – «галоўным чынам французскі, лацінскі, часам італьянскі» [5, s. 138]. На італьянскай мове тут маглі быць пастаўлены трагедыі «Электра», «Эдып-цар», «Антыгона» Сафокла і сатыраўска-драма «Кіклоп» Эўрыпіда. Справа ў тым, што за год да прыезду ў Полацк ужо згаданага Франчэска Анджаліні (1750–1788), у Рыме выйшла кніга, якая змяшчала яго пераклады з арыгінала на італьянскую мову пералічаных твораў старажытнагрэчаскіх драматургаў, а таксама ўласныя паэтычныя творы на італьянскай, лацінскай, грэчаскай і яўрэйскай мовах – вершы, напісаныя тэрцынамі і актавамі, санеты, канцоны і інш. [10]. Найверагодней, што, накіроўваючыся ў Расійскую Імперыю, ён узяў з сабою хача б адзін асобнік гэтага выдання. Між тым, вядома толькі, што Ф. Анджаліні прывёз сюды аўтограф перакладаў з грэчаскай на італьянскую мову трагедыі Сафокла. І ён, як паведамляў Себасцяна Чампі яшчэ ў 30-х гг. XIX ст., захоўваецца ў бібліятэцы Віленскага ўніверсітэта [11, р. 8]. Дарэчы, паводле звестак некаторых даследчыкаў, падчас знаходжання на беларускіх землях Ф. Анджаліні склаў руска-польска-італьянскую граматыку для сваіх суайчыннікаў, якіх шмат было ў Расійскай Імперыі [12, р. 12]. Праўда, лічыцца, што гэтая граматыка так і засталася ў рукапісе. А яшчэ ён пераклаў на польскую мову паэму «Вызвалены Іерусалім» Т. Таса [11, р. 214].

Пасля ліквідацыі ордэна Таварыства Ісуса адным з першых езуітаў-італьянцаў у Полацк 28 ліпеня 1780 г. прыехаў Джузэпэ Маруці (Maruti Giuseppe; 1738–1783) [2, с. 126]. Адсюль у 1781 г. ён пісаў у Балонню свайму сабрата: «А. Правінцыялу будзе вельмі даспадобы, калі вы прывезце копіі камедыі без жанчын і трагедыі Гранэлі і Палацы» [Цыт. па: 13, s. 206]. Напэўна, маюцца на ўвазе трагедыі езуітаў-драматургаў Джавані Гранэлі (Granelli Giovanni; 1703–1770) і Агасціна Палацы (Palazzi Agostino; 1725–1806). Пяру першага з названых належаць «Sedacia ultimo re di Giuda» («Седэкія, апошні цар Іудзеі»; 1731), «Manasse re di Giuda» («Манасія, цар Іудзеі»; 1732), «Dione Siracusano» («Дыён Сіракузскі»; 1734) і «Seila figlia di Jeftes» («Сейла, дачка Іефая»; 1761)¹. А другі напісаў толькі адну трагедыю – «Eustachio» («Еўстафій»; 1758) [14, р. 18]. На падставе аналізу зместу ўсяго ліста і іншых фактаў даследчык М. Інглот прыходзіць да высновы, што яго адрасатам мог быць балонец Агасціна Маньяні (Magnani Agostino; 1746–1791) [13, s. 200]. Што дытычыцца датавання прыезду ўрадженца Балонні на беларускія землі, то тут узнікаюць пэўныя супярэчнасці: у публікацыі 2001 г., дзе цалкам надрукаваны ліст Джузэпэ Маруці і аналізуецца яго змест, М. Інглот гаворыць пра існаванне «ліста А. Маньяні, напісанага з Полацка неўзабаве пасля яго прыбыцця туды ў жніўні 1781 г.» [13, s. 200]; а ў манаграфіі 2004 г. ён піша, што балонец прыехаў у Беларусь «у канцы 1782 г. або ў пачатку 1783 г.» [2, с. 134]. Такім чынам, калі Агасціна Маньяні на самай справе быў тым экс-езуітам, якому пісаў Дж. Маруці, і просьба наконт драматургічных твораў ім была выканана, то «копіі камедыі без жанчын і трагедыі Гранэлі і Палацы» маглі апынуцца ў Полацку ў 1781–1783 гг. І. Кадульска ўпэўнена, што творы Дж. Гранэлі і А. Палацы ўваходзілі ў рэпертуар тэатра канвікта, але не ўдакладняе, якія канкрэтна і калі яны былі прадстаўлены публіцы [5, s. 157–158].

Ёсць верагоднасць, што на тэатральнай сцэне ў Полацку ставіліся драматургічныя творы П’етра Метастазія (1698–1782). Так лічыць дазваляе тая акалічнасць, што рэгентам канвікта ў Полацку (1801–1802 гг.) і сакратаром Полацкай езуіцкай акадэміі (1814–1817) быў Францішак Бароўскі (1743–1817). А вядома, што ён сам напісаў дзве трагедыі і пераклаў на польскую мову драму «Добрая жонка Зенобія» і трагедыю «Фемістокл» П. Метастазія [5, s. 145].

У 1812 г. на базе калегіума была адкрыта вышэйшая навучальная ўстанова – Полацкая езуіцкая акадэмія. У скалад яе кіраўніцтва і выкладчыцкай карпарацыі, акрамя ўжо згаданых Джузэпэ Анджаліні і Луджы Руснаці, ўваходзілі Матэа Малінары, Антонія Калэбота, Іняцыя П’етрабоні [15, s. 115–118]. Паказальна, што на факультэце моў і літаратуры выкладаліся італьянская мова і літаратура [15, s. 68; 16, s. 167]. Пэўнае ўяўленне пра тое, якія задачы пры гэтым ставіліся, можна даведацца з «Канспекта заняткаў у Полацкай езуіцкай акадэміі» («Conspectus studiorum in Academia polocensi Societatis Jesu») на 1819–1820 вучэбны год: «А. Ігнацій П’етрабоні S. J., прафесар італьянскай мовы, у аўторак і чацвер у вызначаныя гадзіны асновы італьянскай мовы па прызнаных граматыках будзе выкладаць і выкарыстанне правіл граматыкі больш зразумелым рабіць, спачатку, каб больш лёгка іх выкарысоўваць, будзе чытаць творы выдатных аўтараў, потым перакладаць з іншых моў на мову італьянскую. Такім чынам вучняў, якія папрактыкаваліся выкарыстоўваць мову, ён далучыць да творчасці выдатных

¹ Dizionario Biografico degli Italiani. URL: [https://www.treccani.it/enciclopedia/giovanni-granelli_\(Dizionario-Biografico\)](https://www.treccani.it/enciclopedia/giovanni-granelli_(Dizionario-Biografico))

і красамойных пісьменнікаў, праз чытанне і тлумачэнне іх навучэнцы школы ўсю прыгажосць, якой славіцца італьянская мова, лёгка спазнаюць» [Цыт. па: 15, s. 108].

Перш за ўсё звернем увагу на тое, што, як вынікае з працытаванага, у акадэміі меліся творы «выдатных і красамойных» італьянскіх пісьменнікаў на мове арыгінала. На жаль, у гэтым дакуменце не ўдакладняецца, якіх менавіта аўтараў збіраўся чытаць І. П'этрабоні на сваіх занятках. Але незалежна ад гэтага варта ўлічваць, што ў Полацкай друкарні, якая з 1787 г. дзейнічала пры езуіцкім калегіуме, а затым пры езуіцкай акадэміі да яе закрыцця, выдаваліся падручнікі па розных прадметах, граматыкі, слоўнікі, рэлігійная літаратура, мастацкія творы. Духоўная літаратура прадстаўлена ў тым ліку перакладамі з італьянскай на польскую мову кнігі Паала Сеньеры, Джавані Батыста Мані, Паскуале дэ Матэі, Карла Грэгорыя Расіньелі, Карла Борга [1, с. 24, 31, 34–35, 39, 62, 165]. Нельга не адзначыць, што ў Полацку ўбачылі свет наступныя італьянскамоўныя выданні: «Compendio della vita del V. Francesco di Girolamo della Compagnia di Gesù» («Кампендыум жыцця блажэн. Франчэска дзі Джыролама Таварыства Ісуса»; 1806), «Compendio della dottrina cristiana ad uso dei fanciulli» («Кампендыум хрысціянскай дактрыны для дзяцей»; 1811) [1, с. 105, 132]. Прычым апошнія з названых праз шэсць гадоў было перавыдадзена ўжо ў акадэмічнай друкарні (Compendio della dottrina cristiana. Ristampato ad uso dei fanciulli. – Polock: Nella Stamperia dell'Academia, 1817. – 61 р.). Цяжка сказаць, ці згаданыя італьянскамоўныя кнігі прызначаліся толькі навучэнцам калегіума і акадэміі Полацка ў якасці дапаможнікаў для вывучэння мовы, а ці былі разлічаны і для распаўсюджвання за межамі беларускіх зямель.

Безумоўна значным гісторыка-культурным фактам з'яўляецца тое, што ў 1819 г. полацкія езуіты выдалі двухтомную працу «Institutiones Philosophiae» Джузэпэ Анджаліні [1, с. 176]. Не выпадкова лічыцца, што «менавіта на беларускіх абшарах у Полацку ў працах Ю. [такім ініцыялам тут пазначана паланізаванае імя аўтара – Юзаф, замест сапраўднага – Джузэпэ. – У.Ч.] Анджаліні і з'явіўся пачатак еўрапейскай неасхаластычнай традыцыі» [17, с. 39]. Наогул, нашы гісторыкі філасофіі схіляюцца да думкі, што можна весці гаворку пра «існаванне асобнай школы ў айчыннай інтэлектуальнай традыцыі, якая мусіць мець назву “Полацкая неасхаластыка”» [17, с. 38; 18].

Калі весці гаворку пра літаратуру ўласна мастацкую, то найперш трэба згадаць выданне першых дзесяці песень паэмы «Вызвалены Іерусалім» Т. Таса ў перакладзе Пятра Каханоўскага (1566–1620) – «Goffred | albo Jeruzalem wyzwolona | Poema epiczne | Torkwata Tassa | Przekładania Piotra Kochanowskiego | Sekretarza | J. K. M. Zygmunta III. | Tom I. | w Połocku | Nakładem Drukarni akademickiej | Towarzystwa Jezusowego | 1819. | in 8-vo, stron 10 nlb 317» [19, s. 150]. А вось выданне другога тома, у якім бы змяшчаліся астатнія дзесяць песень твора італьянца, у Полацку не здзейснена. Даследчыкі звязваюць гэта з канчатковай ліквідацыяй Ордэна езуітаў у Расійскай імперыі [1, с. 175; 19, s. 151; 20, s. 86]; у выніку чаго была закрыта езуіцкая акадэмія і, адпаведна, друкарня пры ёй.

Цікава, як гэты сусветна вядомы твор прэзентаваўся. Невядомы аўтар прадмовы да полацкага выдання адзначаў: паэма Т. Таса «мае такую каштоўнасць, што самыя дасведчаныя крытыкі яе адразу пасля “Энеіды” ставяць і ўключаюць у лік трох найбольш важных твораў у гэтым родзе», а ў перакладзе П. Каханоўскага «незвычайнае красамойства і рэдкі дар паэзіі спалучаюцца так, што дасканалы ўзор усяго гэтага прадстаўляюць» [Цыт. па: 19, s. 150]. Істотна, што падкрэслівалася запатрабаванасць польскамоўнага перакладу, які «не толькі здабыць, але і ўбачыць у кнігарнях цяжка» [Цыт. па: 19, s. 150]. А завяршалася прадмова зваротам да чытачоў: «Дык вось гэты наш бяспечны скарб, гэты каштоўны твор сапраўды ўваскрашоны намі майце і ўдзень, і ўначы з рук яго не выпускайце, а да выдаўцоў будзьце прыхільнымі» [Цыт. па: 19, s. 151]. Пры гэтым аўтар-ананім чамусьці нічога не сказаў пра асабліваць гэтага выдання – уласна, пра тое, што песні паэмы былі «перароблены “ad usum delphini”» [21, р. 751]. Інакш кажучы, гэта было выданне, прызначанае для дзяцей і юнацтва, у якім тэкст твора адаптаваны з улікам узросту чытачоў. Так, у перакладзе паэмы Т. Таса на польскую мову былі «перайначаны ўсе месцы, дзе паэт апісвае каханне» [20, s. 86]. Атрымліваецца, такім чынам, што твор італьянца ўваходзіў у вучэбную праграму і быў надрукаваны для забеспячэння навучальнага працэсу. Атон Слізень, які вучыўся ў Полацкай езуіцкай акадэміі з 1816 г. і да яе закрыцця [15, s. 121], у сваіх успамінах пра чацвёрты год навучання – «клас чацвёрты, называны “Паэзія”», згадвае: «Першая кніга, якую я сам прачытаў у езуітаў, быў “Вызвалены Іерусалім” Таса ў перакладзе Пятра Каханоўскага. Ніводная, здаецца, кніга пазней не зрабіла на мяне такога моцнага і прыемнага ўражання, як тады гэтая першая» [15, s. 129]. Адпаведна, у чацвёртым класе вивучалася вершаскладанне і ў якасці прыкладу гераічнай паэмы на занятках мог разглядацца твор Т. Таса. Ускосным пацвярджэннем уключэння твора італьянца ў вучэбную праграму можна лічыць і тое, што Ігнацій Івіцкі, выкладчык лацінскай і польскай літаратур, разбіраў творы даўніх польскіх аўтараў, сярод якіх быў і Пётр Каханоўскі [15, s. 86]. Дакладна невядома, якія іменна яго творы аналізаваліся ў Полацкай езуіцкай акадэміі. Аднак, беручы пад увагу тое, што П. Каханоўскі атрымаў вядомасць перш за ўсё дзякуючы перастварэнням паэм «Вызвалены Іерусалім» Тарквата Таса і «Неўтаймаваны Раланд» Лудавіка Арыёста, нельга выключаць, што менавіта яны і сталі прадметам аналізу І. Івіцкага. Справа яшчэ і ў тым, што пераклад паэмы Т. Таса не ўспрымаўся як нешта іншароднае, чужое ў польскай літаратуры. Яго лічылі здабыткам свайго прыгожага пісьменства, «арыгінальным творам Пятра Каханоўскага», «першай польскай нацыянальнай эпопеяй» [22, s. 276], называючы яго «Готфрыда» «Omnium Polonorum Poematum Rex» («каралём усіх польскіх паэм»), а самога перакладчыка – адным з «бацькоў польскай паэзіі» [23, р. 11, 51].

Наконт таго, ці ўваходзілі творы італьянскіх пісьменнікаў у тагачасныя вучэбныя праграмы навучальных устаноў Полацка, з большай упэўненасцю можна сцвярджаць у дачыненні да Полацкага вышэйшага піярскага вучылішча (1822–1830), якое размяшчалася ў будынках ліквідаванай езуіцкай акадэміі. Дакладна вядома, што яго выкладчыкі на занятках па літаратуры разглядалі эпопеі італьянскіх пісьменнікаў – у прыватнасці, істотную ўвагу надавалі гераічнай паэме «Вызвалены Іерусалім» Т. Таса, а таксама трагедыям найзначнейшых італьянскіх пісьменнікаў [24, с. 18].

Калі гаварыць пра кнігазбор полацкіх езуітаў, то падчас дзейнасці акадэміі ён захоўваўся у цэлым шэрагу бібліятэк: галоўнай (кнігі на еўрапейскіх і ўсходніх мовах), польскіх выданняў, студэнцкай, канцэлярыі Акадэміі, крамы, друкарні, музычнай бурсы, касцёла і ў вялікай колькасці падручных [25, с. 223]. Перад закрыццём акадэміі ў 1820 г. толькі ў Галоўнай бібліятэцы налічвалася больш за 30 тыс. кніг, у бібліятэцы польскіх выданняў – каля 10 тыс. [25, с. 227]. Пры гэтым неабходна ўлічваць, што такія багатыя фонды былі сабраны езуітамі ўсяго за 70 гадоў, паколькі ў час пажару 1750 г. большая частка кнігазбору згарэла. На нашу думку, у папайненні кніжнага фонду пасля пажару бралі ўдзел і шматлікія выхадцы з Італіі, якія прывозілі з сабою кнігі на роднай мове, выдадзеныя ў Рыме, Фларэнцыі, Венецыі, Мілане, Неапалі, Балонні, Ферары, Парме, Модэне. З-за таго, што каталогі бібліятэк полацкіх езуітаў да нашых часоў не захаваліся, мы не маем магчымасці вызначыць, якія выданні на італьянскай мове ў іх былі ўнесены. Аднак ёсць інфармацыя, што сярод перададзеных у 1831 г. беларускім гімназіям кніг полацкіх езуітаў меліся італьянскія выданні, у тым ліку мастацкія творы: камедыя «La Trinzuzia» (Firenze, 1593) Аньёла Фірэнцуола (Firenzuola Agnolo; 1493–1543), трагедыя «Merope» (Modena, 1714 або 1735) Шыпіёнэ Мафеі (Maffei Scipione; 1675–1755), п'еса для школьнага тэатра «Ruggiero e Bradamante» (Modena, 1780), зборнік вершаў «Saggio di poesie italiane» (Parma, 1761) паэта-езуіта Квірыка Росі (Rossi Quirico; 1696–1760) [5, с. 81].

Заклучэнне. Такім чынам, ёсць сур'ёзныя падставы сцвярджаць, што езуіты італьянскага паходжання, якія ў канцы XVIII – пачатку XIX стагоддзя былі выкладчыкамі полацкіх школ, актыўна далучалі іх навучэнцаў да скарбаў сваёй роднай культуры і літаратуры: Л. Руснаці пісаў на лацінскай і італьянскай мовах эклогі, эпіграмы і песні для дэкламацый у «тэатры пад адкрытым небам» у фальварку Спас, у тэатры канвікта ставіліся спектаклі па творах італьянскіх пісьменнікаў на мове арыгінала, І. П'етрабоні выкладаў у Полацкай езуіцкай акадэміі італьянскую мову і на занятках чытаў з навучэнцамі творы выдатных італьянскіх аўтараў. Акрамя таго, у Полацкай друкарні ўбачылі свет кнігі рэлігійнага зместу на італьянскай мове, а таксама выданне першых дзесяці песень паэмы «Вызвалены Іерусалім» Т. Таса ў польскамоўным перакладзе П. Каханоўскага.

ЛІТАРАТУРА

1. Баўтовіч, М. Кнігадрук у Полацку (1774–1829) : бібліягр. выд-е / М. Баўтовіч. – Полацк : Выдав. ініцыятыва «Полацкае ляда», 2018. – 204 с.
2. Инглот, М. Общество Иисуса в Российской Империи (1772–1820 гг.) и его роль в повсеместном восстановлении Ордена во всем мире / М. Инглот ; пер. А.Н. Ковалева. – М. : Ин-т философии, теологии и истории св. Фомы, 2004. – 632 с.
3. Страчана я спадчына / Т.В. Габрусь [ды інш.] ; уклад. Т.В. Габрусь. – Мінск : Беларусь, 2003. – 351 с.
4. Арлоў, У.А. Таямніцы полацкай гісторыі / У.А. Арлоў. – Мінск : «Папур», 2008. – 608 с.
5. Kadulska, I. Akademia Połocka: Ósrodek kultury na Kresach 1812–1820 / I. Kadulska. – Gdańsk : Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2004. – 308 s.
6. Сапунов, А.П. Пребывание императрицы Екатерины II в Полоцке / А. П. Сапунов // Полоцко-Витебская старина : издание Витебской ученой архивной комиссии. Вып. III. – Витебск : Тип-Лит. Насл. М. Б. Неймана, 1916. – С. 55–67.
7. Magnae Rossorum imperatricis Catharinae II. supremo copiarum Ducis Sacri Romani Imperii principi Georgio Alexandrowicz Taurico Potemkin plurimorum in Europa ordinum equiti ob fusos turcarum exercitus, expugnatas arces, atque provincias subactas, epinicium carmen dicatum voluit devinctissima Suo Nomini et Honori, in Alba Russia Societas Jesu. – [Polociae] : In Privilegiata à Sua Imperatoria Majestate Typographia Polocensi Collegii S. J., 1789. – 78 p.
8. Augustissimo ac potentissimo Paulo I. Imperatori Totius Rossiae adnexorumque regnorum, et principatuum supremo principi ac authocratori haereditarii imperii fasces felicissimis auspiciis capessenti, in ipsoque dominatus limine suos subditos fortunatos reddenti Superstes in Alba Russia Societas Jesu suo clementissimo conservatori hoc carmen gratissimi animi indicium D. D. D. – [Polociae] : In privilegiata à Sua Imperatoria Maiestate Typographia Polocensi Collegii S. J., 1797. – 103 p.
9. Augustissimo ac potentissimo Alexandro I. Imperatori et Autocratori Totius Rossiae instituta benevolentissime a Sua Imperatoria Majestate edito calendis martii diplomate et quarto idus junii solemniter initiata Academia Polocensis Societatis Jesu. D. D. D. – Polociae : In Typographia Academica, 1812. – 48 p.
10. Elettra, Edipo, Antigona tragedie di Sofocle e il Ciclope dramma satirico d'Evripide. Il tutto dall'original testo greco nuovamente tradotto, e illustrato con note dall'ab. Francesco Angiolini piacentino. Con un saggio in fine di sue Poesie Italiane, Latine, Greche, ed Ebraiche. – Roma : Per Luigi Perego Salvioni Stampator Vaticano nella Sapienza, MDCCLXXXII (1782). – 408 p.; CX p.
11. Ciampi, S. Bibliografia critica delle antiche reciproche corrispondenze politiche, ecclesiastiche, scientifiche, letterarie, artistiche dell'Italia colla Russia, colla Polonia ed altre parti settentrionali; il tutto raccolto ed illustrato con brevi cenni biografici delli autori meno conosciuti / S. Ciampi. – Firenze : Per Leopoldo Allegrini e Giov. Mazzoni, 1834. – Т. I. – 364 p.

12. Gamba, B. Angiolini Francesco / B. Gamba // Biografia degli italiani illustri nelle scienze, lettere ed arti del secolo XVIII, e de' contemporanei compilata da letterati italiani di ogni provincia e pubblicata per cura del professore Emilio De Tipaldo. – Venezia : Dalla tipografia di Alvisopoli, MDCCCXXXIV(1834). – Vol. I. – P. 11–13.
13. Inglot, M. List o. Giuseppe Maruti SJ z Połocka (1871) / M. Inglot // Jezuitska ars historica / Red.: M. Inglot, S. Obirek. – Kraków : Wyd-wo WAM, Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna "Ignatianum", 2001. – S. 193–207.
14. Staffoni Novelli, C. Il gesuita Agostino Palazzi e la sua tragedia "Eustachio" / C. Staffoni Novelli // Brixia Sacra: Memorie Storiche della Diocesi di Brescia. – Anno IX (1974). – № 1 (Gennaio-Febraio). – P. 17–24.
15. I. G. [Giżycki, J.] Materyały do dziejów Akademii Połockiej i szkół od niej zależnych zebrał I.G. / I. G. [J. Giżycki]. – Kraków : Druk. W.L. Anczyca i Spółki, 1905. – 288 s.
16. Krótka wiadomość o mieście Połocku // Miesięcznik Połocki. – 1818. – T. I (№3). – S. 157–180.
17. Лягчылін, А.А. Італьянскія акцэнтны ў беларускай схаластыцы / А.А. Лягчылін, Г.І. Клімовіч // Беларуска-італьянскае культурнае ўзаемадзеянне і праблема захавання нацыянальнай ідэнтычнасці: гістарычны вопыт і сучасныя праблемы : зб. навук. арт. / Нац. акад. навук Беларусі [і інш.] ; навук. рэд.: С.Л. Гаранін, І.У. Ялынцава. – Мінск : Беларуская навука, 2016. – С. 38–44.
18. Шалькевич, В.Ф. Полоцкая неосхоластика / В.Ф. Шалькевич // Мироззренческие и философско-методологические основания инновационного развития современного общества: Беларусь, регион, мир : материалы международной научной конференции к 80-летию Нац. акад. наук Беларуси, Минск, 5–6 нояб. 2008 г. ; науч. ред.: Т.А. Адуло [и др.]. – Минск, 2008. – С. 523–525.
19. Pollak, R. Od Renesansu do Baroku / R. Pollak. – Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1969. – 332 s.
20. Wiszniewski, M. Historia literatury polskiej / M. Wiszniewski. – W Krakowie : W drukarni uniwersyteckiej nakładem autora, 1845. – T. VII. – 592 s.
21. Pollak, R. Il Tasso in Polonia / R. Pollak // Torquato Tasso / [a cura di] Comitato per le celebrazioni di Torquato Tasso, Ferrara 1954. – Milano : C. Marzorati, 1957. – P. 737–755.
22. Grzeszczuk, St. W stronę Kochanowskiego : studia, charakterystyki, interpretacje / St. Grzeszczuk. – Katowice : Wyd-wo "Śląsk", 1981. – 453 s.
23. [Załoski, J. A.]. Bibliotheca Poetarum Polonorum Qui Patrio Sermone Scripserunt / [J. A. Załoski]. – Varsaviae : apud Christoph Gottlieb Nicolai Bibliopolam, [1754]. – 100 p.
24. Wykład nauk dawanych w Szkole Wyższej Połockiej XX. Pijarów. Od dnia 1. Września 1822 roku, do dnia 4. lipca 1823 roku. – W Wilnie : w Drukarni XX. Pijarów u Michała Zabohonskiego i Jerzego Kozłowskiego, 1823. – 30 s.
25. Блинова, Т.Б. Иезуиты в Беларуси (Их роль в организации образования и просвещения) / Т.Б. Блинова. – Гродно : ГрГУ, 2002. – 425 с.

REFERENCES

1. Bawtovich, M. (2018). *Knigadruk u Polacku (1774–1829) [Book printing in Polotsk (1774–1829)]*. Polotsk: Polackae Ijada. (In Belarus.).
2. Inglot, M. (2004). *Obshchestvo Iisusa v Rossiiskoi Imperii (1772–1820 gg.) i ego rol' v povsemestnom vosstanovlenii Ordena vo vsem mire [Society of Jesus in the Russian Empire (1772-1820) and its role in the widespread restoration of the Order around the world]*. Moscow: Institut filosofii, teologii i istorii sv. Fomy. (In Russ.).
3. Gabrus', T.V., Kulagin, A.M., Chanturyja, Ju.U. & Tkachow, M.A. (2003) *Strachanaja spadchyna [Lost heritage]*. Minsk: Belarus'. (In Belarus.).
4. Arlow, U.A. (2008). *Tajamnicy polackaj gistoryi [Secrets of Polotsk history]*. Minsk: Papury. (In Belarus.).
5. Kadulska, I. (2004). *Akademia Połocka: Ośrodek kultury na Kresach 1812–1820 [Polotsk Academy: cultural center in borderlands 1812–1820]*. Gdańsk : Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego. (In Polish).
6. Sapunov, A.P. (1916). *Prebywanie imperatritsy Ekateriny II v Polotske [The stay of Empress Catherine II in Polotsk]*. In *Polotsko-Vitebskaya starina : izdanie Vitebskoi uchenoi arkhivnoi komissii [Polotsk-Vitebsk antiquity: publication of the Vitebsk Scientific Archive Commission]*, (III), (55–67). Vitebsk: Tip-Lit. Nasl. M. B. Neimana. (In Russ.).
7. [Anonymous authors]. (1789). *Magnae Rossorum imperatricis Catharinae II. supremo copiarum Duci Sacri Romani Imperii principi Georgio Alexandrowicz Taurico Potemkin ... [Of the Great Russia Empress Katharine II. to the supreme commander of the forces of the Holy Roman Empire, prince George Alexandrowicz Taurico Potemkin....]*. Polotsk: In Privilegiata à Sua Imperatoria Majestate Typographia Polocensi Collegii S. J. (In Latin, Italian et al.).
8. [Anonymous authors]. (1797). *Augustissimo ac potentissimo Paulo I. Imperatori Totius Rossiae adnexorumque regnorum, et principatum... [To the most august and most powerful Paul I. Emperor of the whole Russia and allied kingdoms ...]*. Polotsk: In privilegiata à Sua Imperatoria Maiestate Typographia Polocensi Collegii S. J. (In Latin, Italian et al.).
9. [Anonymous authors]. (1812). *Augustissimo ac potentissimo Alexandro I. Imperatori et Autocratori Totius Rossiae ... [To the most august and most powerful Alexander I. Emperor and Autocrator of the whole Russia...]*. Polotsk: In Typographia Academica. (In Latin, Italian et al.).
10. Angiolini, F. (1782). *Elettra, Edipo, Antigona tragedie di Sofocle e il Ciclope dramma satirico d'Evripide. Il tutto dall'original testo greco nuovamente tradotto, e illustrato con note dall'ab. Francesco Angiolini piacentino. Con un saggio in fine di sue Poesie Italiane, Latine, Greche, ed Ebraiche [Electra, Oedipus, Antigone tragedies of Sophocles and satyr play Cyclops by Euripides. All from the original Greek text translated again, and illustrated with notes by ab. Francesco Angiolini from Piacenza. With an essay at the end of his Italian, Latin, Greek, and Hebrew poems]*. Rome: Per Luigi Perego Salvioni Stampator Vaticano nella Sapienza. (In Italian).
11. Ciampi, S. (1834). *Bibliografia critica delle antiche reciproche corrispondenze politiche, ecclesiastiche, scientifiche, letterarie, artistiche dell'Italia colla Russia, colla Polonia ed altre parti settentrionali; il tutto raccolto ed illustrato con brevi cenni biografici*

- delli autori meno conosciuti. T. I* [Critical bibliography of the ancient reciprocal political, ecclesiastical, scientific, literary, artistic correspondences of Italy with Russia, Poland and other northern parts; all collected and illustrated with short biographical notes of the less known authors. Vol. I]. Florence: Per Leopoldo Allegrini e Giov. Mazzoni. (In Italian).
12. Gamba, B. (1834). Angiolini Francesco. In E. De Tiplado (Ed.) *Biografia degli italiani illustri nelle scienze, lettere ed arti del secolo XVIII, e de' contemporanei compilata da letterati italiani di ogni provincia. Vol. I* [Biography of illustrious Italians in the sciences, letters and arts of the 18th century, and of contemporaries compiled by Italian writers from every province. Vol. I]. Venice: Dalla tipografia di Alvisopoli. (In Italian).
 13. Inglot, M. (2001). List o. Giuseppe Maruti SJ z Połocka (1871) [Letter from Father Giuseppe Maruti SJ from Polotsk]. In M. Inglot (Eds.) & S. Obirek (Eds.) *Jezuicka ars historica [Jesuit ars historica]* (193–207). Kraków: Wyd-wo WAM. (In Polish)
 14. Staffoni Novelli, C. (1974). Il gesuita Agostino Palazzi e la sua tragedia "Eustachio" [The Jesuit Agostino Palazzi and his tragedy "Eustachio"]. *Brixia Sacra: Memorie Storiche della Diocesi di Brescia [Brixia Sacra: Historical Memories of the Diocese of Brescia]*, (Anno IX, 1), 17–24. (In Italian).
 15. I. G. [Giżycki, J.] (1905). *Materyały do dziejów Akademii Połockiej i szkół od niej zależnych [Materials to the history of the Polotsk Academy and its dependent schools]*. Kraków: Druk. W.L. Anczyca i Spółki. (In Polish).
 16. [Anonymous author]. (1818). Krótka wiadomość o mieście Połocku [A short information about the city of Polotsk]. *Miesięcznik Połocki [Monthly of Polotsk]*, (T. I, №3), 157–180. (In Polish).
 17. Ljagchylin, A.A. & Klimovich, G.I. (2016). Ital'janskija akcenty w belaruskaj shalastycy [Italian accents in Belarusian scholasticism]. In S.L. Garanin, (Eds.) & I.U. Jalyncava (Eds.) *Belarуска-ital'janskae kul'turnae wzaemadzejanne i problema zahavanija nacynanal'naj identychnasci: gistorychny vopyt i suchasnyja problemy: zb. navuk. art. [Belarusian-Italian cultural interaction and the problem of preserving national identity: historical experience and current issues]* (38–44). Minsk: Belaruskaja navuka. (In Belarus.).
 18. Shal'kevich, V.F. (2008). Polotskaya neoscholastika [Polotsk neo-scholasticism]. In T.A. Adulo (Ed.) *Mirovozzrencheskie i filosofsko-metodologicheskie osnovaniya innovatsionnogo razvitiya sovremennogo obshchestva: Belarus', region, mir: materialy mezhdunarodnoi nauchnoi konferentsii [Worldview, philosophical and methodological foundations of the innovative development of modern society: Belarus, region, world]* (523–525). Minsk. (In Russ.).
 19. Pollak, R. (1969). *Od Renesansu do Baroku [From the Renaissance to the Baroque]*. Warsaw: Państwowe Wydawnictwo Naukowe. (In Polish).
 20. Wiszniewski, M. (1845). *Historia literatury polskiej. T. VII [History of Polish Literature. Vol. VII]*. Kraków: W drukarni uniwersyteckiej nakładem autora. (In Polish).
 21. Pollak, R. (1957). Il Tasso in Polonia [Tasso in Poland]. In *Torquato Tasso / Comitato per le celebrazioni di Torquato Tasso, Ferrara 1954 [Torquato Tasso / Committee for the celebrations of Torquato Tasso, Ferrara 1954]* (737–755). Milan: C. Marzorati. (In Italian).
 22. Grzeszczuk, St. (1981). *W stronę Kochanowskiego : studia, charakterystyki, interpretacje [Towards Kochanowski: studies, characteristics, interpretations]*. Katowice: Wyd-wo "Śląsk". (In Polish).
 23. Załuski, J. A. (1754). *Bibliotheca Poetarum Polonorum Qui Patrio Sermonem Scripserunt [Polish poetry library who wrote in their native language]*. Warsaw: apud Christoph Gottlieb Nicolai Bibliopolam. (In Latin).
 24. [Anonymous author]. (1823). *Wykład nauk dawanych w Szkole Wyższej Połockiej XX. Pijarów. Od dnia 1. września 1822 roku, do dnia 4. lipca 1823 roku [Lecture of the given sciences at the Polotsk High School of XX Piarists. From September 1, 1822 to July 4, 1823]*. In Vilna: In Drukarni XX. Pijarów u Michała Zabohonskiego i Jerzego Kozłowskiego. (In Polish).
 25. Blinova, T. B. (2002). *Iezuity v Belarusi (Ikh rol' v organizatsii obrazovaniya i prosveshcheniya) [Jesuits in Belarus (Their role in organization of education and enlightenment)]*. Grodno: GrGU. (In Russ.).

iŷ

Паступіў 08.02.2022

ПОЛОЦКИЕ ИЕЗУИТЫ И ИТАЛЬЯНСКАЯ КУЛЬТУРА (КОНЕЦ XVIII – НАЧАЛО XIX ВЕКА)

В.И. ЧЕРОТА

Статья посвящена проблеме итальянско-белорусских культурных связей. После упразднения ордена Общества Иисуса в 1773 г. на белорусские земли прибыло много иезуитов итальянского происхождения. Они преподавали различные учебные дисциплины в иезуитских учебных заведениях Полоцка, Витебска, Могилева, Орши, Чечерска. Проведенное исследование позволило автору утверждать, что в Полоцке учащиеся активно знакомились с сокровищами итальянской культуры и литературы: в театре конвикта ставились спектакли по произведениям итальянских писателей на языке оригинала, в Полоцкой иезуитской академии преподавался итальянский язык, а на занятиях читались творения итальянских авторов. В Полоцкой типографии, помимо книг религиозного содержания на итальянском языке, увидело свет также издание первых десяти песен поэмы «Освобожденный Иерусалим» Т. Тассо в переводе П. Кохановского на польский язык.

Ключевые слова: итальянская культура, Полоцкий иезуитский коллегийум, Полоцкая иезуитская академия, итальянская литература, перевод, Т. Тассо.

**THE JESUITS OF POLOTSK AND ITALIAN CULTURE
(LATE 18TH – EARLY 19TH CENTURY)**

U. CHAROTA

The article is devoted to the problem of Italian-Belarusian cultural ties. After the abolition of the Society of Jesus in 1773, many Jesuits of Italian origin came to Belarus. They taught various disciplines in Jesuit educational institutions of Polotsk, Vitebsk, Mogilev, Orsha, Chechersk. The study allowed the author to say that the students in Polotsk acquaint actively with the treasures of Italian culture and literature: the plays based on the works of Italian writers were put on the stage in the dormitory theater in the original language, in the Polotsk Jesuit Academy the students taught Italian and read works written by Italian authors at the lessons. In the Polotsk printing house, in addition to books of religious content in Italian, also was published the first ten songs of the poem “Jerusalem Liberated” by T. Tasso translated in Polish by P. Kochanowski.

Keywords: Italian culture, Polotsk Jesuit Collegium, Polotsk Jesuit Academy, Italian literature, translation, T. Tasso.